

AGATA MODZOLEWSKA

BAZA STRAT WOJENNYCH

Ministerstwa Kultury
i Dziedzictwa Narodowego

Elektroniczna baza strat wojennych Wydziału ds. Strat Wojennych Departamentu Dziedzictwa Kulturowego w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego jest jedynym ogólnopolskim rejestrem dóbr kultury utraconych w wyniku II wojny światowej pochodzących z terytorium Polski w granicach po 1945 r. Jej głównym celem jest archiwizacja zebranych, możliwie jak najpełniejszych, informacji na temat obiektów zagrabionych wskutek działań wojennych. Wszelkie dane zapisane w bazie są podstawą do prowadzenia przez wydział poszukiwań strat wojennych i podejmowania działań restytucyjnych.

Zwornik z postacią świętej Katarzyny, warsztat gdański, 2. poł. XVII w., znajdował się w południowej nawie Kościoła Św. Katarzyny w Gdańsku; zarejestrowany w bazie strat wojennych pod nr 23 293.

Kieliszek szklany z herbem sasko-polskim, 2 poł. XVIII w., własność w chwili utraty Muzeum Sztuki UJ w Krakowie; zarejestrowany w bazie strat wojennych pod nr 14 535.

Kiedy w 1991 r. powołano Pełnomocnika Rządu do Spraw Polskiego Dziedzictwa Kulturalnego za Granicą, w 1992 r. jego biuro rozpoczęło gromadzenie dokumentacji dotyczącej utraconych dzieł sztuki. Informacje o stratach wojennych przysyłane były przez muzea, regionalne ośrodki studiów i ochrony środowiska kulturowego, zgłaszane przez osoby prywatne. Nieoceniona była także praca pracowników oraz licznych współpracowników biura, którzy odnajdowali informacje o stratach w zbiorach archiwalnych zarówno polskich, jak i zagranicznych, a przede wszystkim w dokumentacji działającego w latach 1945–1951 Biura Rewindykacji i Odszkodowań przy Ministerstwie Kultury i Sztuki.

The screenshot shows the 'Baza obiektów' (Object Database) search interface. The top navigation bar includes 'Baza obiektów', 'Słowniki', 'Ustawienia', a search bar, and user information for 'Agata Modzelewska' with a 'Wyloguj' (Logout) button. The main content area is titled 'Wyszukaj' (Search) and features a search input field with a 'Wyczyść historyę wyszukiwania' (Clear search history) link. Below the search field are tabs for 'Dane podstawowe', 'Dane szczegółowe', 'Właściwości', 'Lasy obiektu', 'Zdroje', and 'Zdjęcia'. The 'Dane podstawowe' (Basic data) section is active, displaying a list of search filters with input fields and dropdown menus. The filters include: 'Dział', 'Określenieabytku', 'Tytuł', 'Warianty tytułu', 'Temat', 'Autorzykolektorstw', 'Uwagi dotyczące awlostw', 'Czas powstania', 'Styl/epoka', and 'Uwagi ogólne'. Each filter has a 'Dobierz' (Apply) button. At the bottom of the filter section is a blue 'Szukaj' (Search) button.

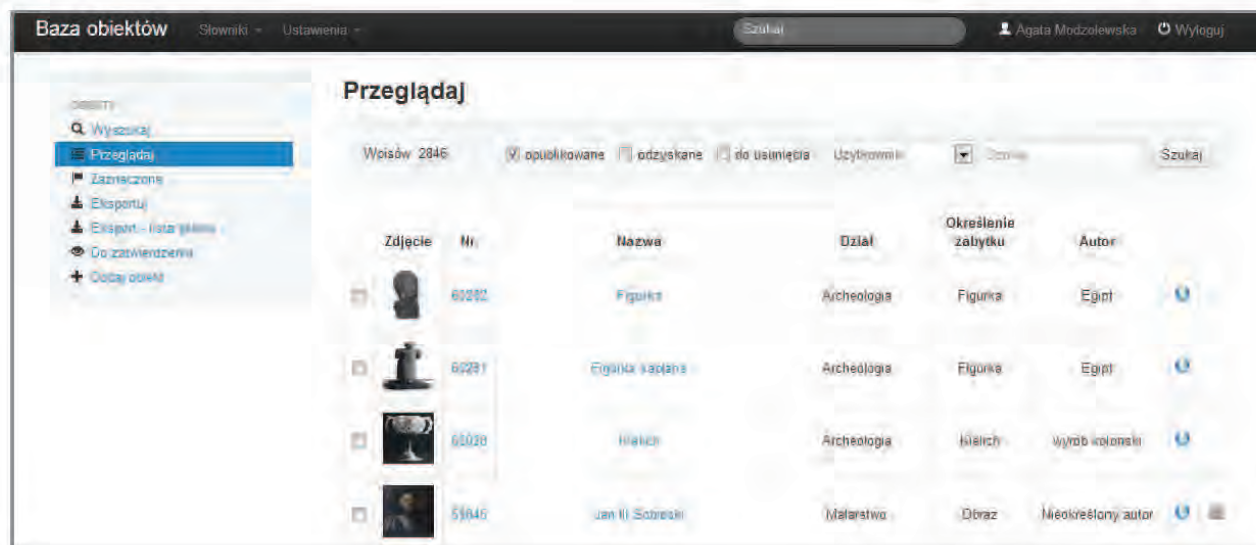
Wyszukiwarka dla danych podstawowych obiektów – zrzut ekranu z bazy strat wojennych.

Ogrom zgromadzonej dokumentacji wymógł stworzenie systemu komputerowego, pozwalającego na ujednoczenie i uporządkowanie danych, a także ułatwiającego odnajdowanie informacji. Najlepszym rozwiązaniem było stworzenie specjalnego programu informatycznego, który powstał już w pierwszej połowie lat 90. W wyniku konsultacji z historykami sztuki i archiwistami ustalono podział na działy oraz wzór karty rejestrowanego obiektu, które do tej pory nie uległy większym modyfikacjom. Po rozwiązaniu Biura Pełnomocnika Rządu do Spraw Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą w 2001 r. jego zadania przejął Minister Kultury. Od tego czasu rejestr utraczonych dóbr kultury prowadzony jest nieprzerwanie przez obecny Departament Dziedzictwa Kulturowego Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, a od początku 2013 r. administrowaniem bazy zajmuje się powołany w ramach departamentu Wydział ds. Strat Wojennych.

W ciągu prawie 20 lat od powstania baza była wielokrotnie przebudowywana. Każda modernizacja przyczyniała się do powstawania coraz nowocześniejszego narzędzia wykorzystującego dostępne możliwości informatyczne. Ostatnia modernizacja miała miejsce w 2012 r. Poza rozbudowaniem funkcji zaawansowanej wyszukiwarki wprowadzono wówczas trzy profile użytkowników, różniące się uprawnieniami i dostępem do poszczególnych funkcji w bazie.

Obecnie w bazie strat wojennych zarejestrowanych jest blisko 63 000 rekordów. Samych obiektów jest nieco więcej, ponieważ czasem pod jednym numerem zapisywano zespoły zabytków oraz grupy przedmiotów niegdyś opatrzonych w zbiorach wspólnym numerem inwentarzowym. Niemniej jest to jedynie 12 proc. szacowanej po wojnie liczby 516 000 utraconych zabytków, a i ta nie obejmowała wszystkich zbiorów. Obiekty podzielone są na 23 działy obejmujące m.in.: archeologię, grafikę i rysunek, malarstwo, rzeźbę, wyroby z metali nieszlachetnych, wyroby z drewna, a także tkaniny, monety, ceramikę czy instrumenty i pojazdy.

Dla każdego rejestrowanego obiektu zakładana jest karta, która podzielona jest na 6 części. Pierwsza to dane podstawowe, zawierające określenie kategorii zabytku, jego tytuł, autorstwo i czas powstania. Przewidziane jest także miejsce na uwagi ogólne dotyczące autorstwa oraz warianty tytułu. Ogromnie ważne dla prowadzenia ewentualnych poszukiwań obiektu jest także podanie informacji, jaki – jeżeli jest znany – był jego stan zachowania, czy przetrwał wojnę lub czy wiadomo, że został zniszczony.

Fragment listy obiektów udostępnionych w internetowym katalogu strat wojennych – zrzut ekranu ze strony bazy strat wojennych.

Kolejna część karty obejmuje dane szczegółowe. Podawane są tu wymiary, technika wykonania i materiał, opis zabytku, jego ówczesna wartość, o ile jest znana, wszelkie sygnatury, cechy szczególne i identyfikacyjne, także informacje o widocznych znakach bądź zniszczeniach dokonanych jeszcze przed wojną. W trzeciej części zapisywane są informacje o właścicielu w chwili utraty, wcześniejszych posiadaczach i sukcesorach, jeżeli są znani. Aby ułatwić wyszukiwanie, każdy właściciel jest przypisywany do odpowiedniej kategorii: biblioteka, fundacja, jednostka samorządowa, muzeum, osoba fizyczna, towarzystwo, związek wyznaniowy. Osobno wpisywana jest także miejscowość pochodzenia straty wojennej. Niezmiernie istotna jest następna część karty, w której opisywane są losy obiektu do momentu utraty, jej przyczyny i data, a następnie uwagi dotyczące okoliczności utraty oraz wszelkie numery inwentarzowe. W razie odnalezienia lub odzyskania zabytku umieszcza się tu też odpowiednie uwagi i adnotacje. Bardzo przydatna do przygotowywania wniosków restytucyjnych jest kolejna część, zawierająca źródła, zarówno bibliograficzne, archiwalne, jak i ikonograficzne. Ostatnia część to zdjęcie. Zapisane w bazie fotografie są bardzo różnej jakości, najczęściej zachowały się w archiwach muzealnych negatywy zdjęć obiektów, czasem udaje się odnaleźć zdjęcie w przedwojennych katalogach wystaw, monografiach artystów, licznych albumach, a także w czasopiśmie. Każda karta zawiera także skróconą wersję angielską

i wersję przeznaczoną do udostępnienia w Internecie. Najważniejsze informacje z karty, tj. określenie zabytku, autor, technika, materiał, właściciel, są indeksowane. Z tych haseł zostało utworzonych 14 słowników, mających wewnętrzną wyszukiwarkę. W ramach dodatkowych funkcji baza strat wojennych ma zaawansowaną wyszukiwarkę umożliwiającą poszukiwanie obiektów według każdego możliwego szczegółu.

W bazie strat wojennych zarejestrowane są wszelkie możliwe kategorie obiektów, od oczywistych, jak obrazy, rysunki i rzeźby, przez tapiserie, wazy antyczne, broń palną, wyposażenie kościołów, po przybory toaletowe. Nieistotna jest wartość materialna czy artystyczna konkretnego zabytku, jedynie fakt, że został utracony w wyniku II wojny światowej. Do najciekawszych i zarazem najdziwniejszych obiektów zarejestrowanych w bazie należą suchary wojskowe znajdujące się przed wojną w inwentarzu Muzeum Wojska Polskiego, forma do odlewów solniczek z cyny, papużka woskowa, kij bilardowy sprzed 1817 r., włosy Tadeusza Kościuszki czy cygaro należące do gen. Sowińskiego. Największą grupę, ok. 40 proc., stanowią wyroby rzemiosła artystycznego, zarejestrowanych jest także ponad 14 000 obrazów zarówno malarzy obcych, jak i polskich, prawie 4000 rzeźb, 1230 wyrobów ze szkła, 3065 tkanin, 432 zabytki archeologiczne. Zdecydowana większość dotychczas zewidencjonowanych obiektów pochodzi ze zbiorów muzealnych, z czego połowa to straty placówek warszawskich. Ponad 12 500 zarejestrowanych dzieł pochodzi z kolekcji prywatnych, dobrowolnie zgłoszonych przez właścicieli po wojnie. Przeszło 20 000 obiektów to własność związków wyznaniowych; w tej grupie zdecydowanie wyróżnia się blisko 9000 utraconych dzwonów. Do tej pory udało się odnaleźć i pozyskać dokumentację ikonograficzną do ponad 12 000 obiektów, w tym do ponad 3000 obrazów, 1000 grafik, 1000 rzeźb, 4000 wyrobów rzemiosła artystycznego.

Portret młodej kobiety, Olga Boznańska, własność w chwili utraty Muzeum Miejskiego w Bydgoszczy; zarejestrowany w bazie strat wojennych pod nr 59 162.

Inicjał P ze Sceną Bożego Narodzenia z kąpielą Dzieciątka w balii, Włochy, pocz. XV w., własność w chwili utraty Muzeum Narodowego w Warszawie; zarejestrowany w bazie strat wojennych pod nr 9085.

Należy zdawać sobie sprawę z niedokładności niektórych wpisów lub braku niektórych danych w kartach obiektów, jednak każda, nawet niepełna informacja o utraconym dziele jest ważna. Czasem wystarczy jedynie numer inwentarza, opis w katalogu bądź fotografia obiektu bez tytułu, by potwierdzić, czy dany zabytek jest polską stratą wojenną. Zarejestrowanie każdego nowego obiektu przybliży do stworzenia możliwie najdokładniejszego rejestru utraconych przez Polskę ruchomych dóbr kultury w wyniku wojny.

Wszelkie informacje zapisane w bazie danych strat wojennych są niezwykle pomocne w tworzeniu wniosków restytucyjnych, a sam fakt rejestracji obiektu jest dowodem w prowadzeniu spraw restytucyjnych. Na bazie zgromadzonych dokumentów powstają również katalogi strat wojennych wydawane w serii *Straty kultury polskiej* przez Departament Dziedzictwa Kulturowego od końca lat 90. XX w.

Od 2008 r. istnieje internetowy katalog strat wojennych, w którym publikowane są zarejestrowane w bazie dzieła. Dotąd opublikowano w nim ponad 2800 obiektów. Tak niewielka ilość udostępnionych danych spowodowana jest tym, że każda informacja musiała zostać najpierw sprawdzona i zweryfikowana. W pierwszej kolejności udostępniano obiekty, które publikowane były w katalogach strat wojennych. Obecnie trwają prace nad opublikowaniem w najbliższym czasie wszystkich obiektów posiadających dokumentację ikonograficzną. Dostęp do internetowego katalogu strat wojennych jest otwarty, jednak informacje w nim zawarte są częściowe, zawierają jedynie dane podstawowe i wybrane dane szczegółowe na temat obiektu.

Dostęp do pełnej bazy danych prowadzonej przez Wydział ds. Strat Wojennych jest ograniczony i wymaga zezwolenia administratora i utworzenia konta o odpowiednim statusie. Przyznawany jest tylko badaczom weryfikującym zawartość kart, tworzącym nowe rekordy, muzeom porównującym listy strat, instytucjom w celu uaktualnienia zapisanych obiektów i tylko do kart będących przedmiotem sprawdzenia. Jednak każda zainteresowana osoba – zarówno historyk sztuki, antykwariusz, jak i pasjonat – może zgłosić się do wydziału z pytaniem o sprawdzenie danego obiektu lub udzielenie o nim informacji. W bazie strat wojennych gromadzone są informacje jedynie w celach badawczych i informacyjnych. Nie stanowi ona także pełnego spisu dóbr kultury utraconych w wyniku II wojny światowej, jest nadal otwarta, o czym świadczą stały wzrost liczby zarejestrowanych obiektów. Wciąż poszukiwane są informacje zarówno uzupełniające dla już istniejących rekordów w bazie, jak i o nieznanym dotąd stratach wojennych.

Fot. baza strat wojennych MKiDN

<http://kolekcje.mkidn.gov.pl/>

THE MINISTRY OF CULTURE AND NATIONAL HERITAGE DATABASE OF WARTIME LOSSES

The electronic database at the Wartime Losses Unit of the Ministry of Culture and National Heritage, Department of Cultural Heritage, is the only national register of cultural property that had been lost as a result of World War Two from the territory of Poland as established after 1945. It was set up in the early 1990s, but has been modernised many times since that time. Now it registers over 63 000 records divided into 23 sections, such as archeology, graphic arts and drawings, painting, sculpture, artifacts made from non-precious metals, wooden artifacts, fabrics, coins, ceramics, instruments and vehicles. Access to

Melancholia, Albrecht Dürer, 1517, miedzioryt, zarejestrowany w bazie strat wojennych pod numerem 54 749.

the database, which is run by the Unit for Wartime Losses, is limited and possible only after permission from the administrator is obtained and an account of an adequate status is set up. However, anyone who is interested in a particular loss can request information about it. The wartime losses database is not an official register and the information it contains is amassed for the purposes of research and documentation. Neither is it a complete register of cultural property lost as a result of World War Two, as information on lost objects is still being searched for. Selected objects with relevant data about them are accessible to anyone in the Internet database <http://kolekcje.mkidn.gov.pl>, both in Polish and in English.